Katarzyna Boratyńska

Przyczyny upadłości przedsiębiorstw w Polsce

Ekonomiczne Problemy Usług nr 39, 450-457

2009

ZESZYTY NAUKOWE UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO

NR 549 EKONOMICZNE PROBLEMY USŁUG NR 39 2009

KATARZYNA BORATYŃSKA
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

PRZYCZYNY UPADŁOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW W POLSCE

Wprowadzenie

Z punktu widzenia ekonomii bankrutem jest przedsiębiorstwo, które nie jest w stanie terminowo regulować swoich zobowiązań a wartość jego majątku nie wystarcza na ich pokrycie. W takiej sytuacji wierzyciele w mniejszym stopniu zainteresowani są kontynuacją działania firmy a w większym, czy majątek wystarczy na zaspokojenie ich roszczeń finansowych[1]. W aspekcie prawnym upadłość przedsiębiorstwa następuje dopiero po ogłoszeniu bankructwa przez sąd.

Z teoretycznego punktu widzenia upadłość przedsiębiorstwa jest częścią samoregulacyjnego mechanizmu rynkowego. Upadłość jest czymś „złym" z punktu widzenia przedsiębiorstw, natomiast z punktu widzenia całego rynku, jest warunkiem jego rozwoju[2].

Z założeniem równowagi rynkowej pomiędzy popytem i podażą oraz równowagi w przedsiębiorstwie – pomiędzy wielkością produkcji i ceną zerwał J. Schumpeter. Według niego najważniejszym czynnikiem kształtującym zachowania przedsiębiorstw była konkurencja rozumiana jako wprowadzanie nowych produktów, technologii, surowców, form organizacyjnych. Upadłość przedsiębiorstwa nie jest spowodowana niekorzystnymi warunkami zewnętrznymi, ale spóźnionym dostosowaniem do nowych wymagań rynku lub brakiem takiego dostosowania. Jest bowiem konsekwencją wdrażania innowacji przez konkurentów. J. Schumpeter uważał bankructwo przedsiębiorstwa za niezbędny element rozwoju gospodarczego w ujęciu makroekonomicznym („twórcza/kreatywna destrukcja"). Upadające przedsiębiorstwa uwalniają zaangażowane aktywa, których wykorzystanie można poprawić dzięki wdrażanym innowacjom oraz lepszej organizacji[3]. Według Schumpetera „kryzys był dobrym zimnym prysznicem". W „Business Cycles" wyjaśniał on okresy ko-

[1] A. Schwartz: *A Normative Theory of Business Bankruptcy.* Paper 32, Yale University, 2004 http://law.bepress.com/alea/14th/art32, s. 3.

[2] W. Szymański: *Globalizacja a proces kreacji i destrukcji przedsiębiorstw.* W: *Zagrożenie upadłością.* Red. K. Kuciński, E. Mączyńska. Materiały i Prace Instytutu Funkcjonowania Gospodarki Narodowej. T. XCIII, SGH, Warszawa 2005, s. 17.

[3] M. Pieńkowska: *Ujęcie upadłości w teorii przedsiębiorstwa.* W: *Ekonomiczne aspekty upadłości przedsiębiorstw w Polsce.* Red. E. Mączyńska. Materiały i Prace Instytutu Funkcjonowania Gospodarki Narodowej. T. XCII, SGH, Warszawa 2005, s. 19–23.

niunktury i załamania gromadzeniem się innowacji. Jedną z przyczyn kryzysu lat 30. było występowanie równoczesne nie jednego, a trzech rodzajów kryzysu: pierwszy o bardzo krótkim cyklu, drugi – pojawiający się co 7–11 lat i trzeci – z długim, 50-letnim cyklem, wiążący się z nowymi wynalazkami, wszystkie trzy osiągnęły dno w tym samym czasie[4].

O znaczeniu podjętego problemu świadczą koszty, jakie zostają ponoszone w wyniku ogłoszenia upadłości lub stwierdzenia niewypłacalności przedsiębiorstw oraz liczba podmiotów, których taka sytuacja może dotyczyć. Na skutek bankructwa przedsiębiorstwo ponosi zarówno koszty finansowe, np. utrata zaangażowanych środków pieniężnych przez udziałowców, straty pożyczkodawców z tytułu niespłacenia pożyczki, straty kontrahentów związane z nieuregulowaniem przez podmiot upadły należności oraz koszty społeczne, np. wzrost bezrobocia, obniżenie konkurencyjności regionu.

Pojęcie upadłości przedsiębiorstwa w literaturze przedmiotu

Słowo upadłość określane jest często zamiennie jako bankructwo, nie są to jednak pojęcia tożsame. Termin „bankructwo" wywodzi się ze średniowiecznych Włoch. Pochodzi od słowa *banca rotta* – „złamana ławka". Łamanie ławki było pewnego rodzaju zwyczajem w średniowiecznych Włoszech i dotyczyło niszczenia ławki, stoiska handlarzy, którzy nie regulowali swoich zobowiązań. W językach romańskich, również w języku polskim przyjęło się stosować pojęcie upadłość (wł. *fallimento*, fr. *failliate*)[5].

W sensie ekonomicznym bankructwo oznacza, że przedsiębiorstwo nie jest w stanie samodzielnie kontynuować działalności bez udzielenia mu zasilenia finansowego z zewnątrz. Termin upadłość oznacza sytuację związaną ze stanem niewypłacalności podmiotu gospodarczego, potwierdzoną prawomocnym wyrokiem sądowym, zatem nie każde bankructwo musi oznaczać upadłość z prawnego punktu widzenia.

Termin niewypłacalność jest często wykorzystywany w bardziej techniczny sposób. Techniczna niewypłacalność występuje kiedy przedsiębiorstwo nie jest w stanie regulować bieżących zobowiązań, wykazując brak płynności finansowej. Walter określił sposoby pomiaru technicznej niewypłacalności i wysunął teorię zgodnie z którą przepływy pieniężne netto w stosunku do zobowiązań bieżących powinny być najważniejszym kryterium określającym techniczną niewypłacalność (a nie kapitał obrotowy)[6].

Klasyfikacja przyczyn upadłości przedsiębiorstw

Przedsiębiorstwa wykazują symptomy zbliżającego się kryzysu na długo przedtem, zanim dojdzie do upadłości. Charakteryzują je zwykle: stagnacja, niewykorzystane w peł-

---

[4] L.R. Heilbroner: *Wielcy ekonomiści: czasy, życie, idee*. PWE, Warszawa 1993, s. 265.

[5] Por. B. Prusak: *Ekonomiczne i prawne aspekty upadłości przedsiębiorstw.* Difin, Warszawa 2007, s. 15.

[6] I.E Altman, E. Hotchkiss: *Corporate Financial Distress and Bankruptcy. Predict and Avoid Bankruptcy, Analyze and Invest in Distressed Debt.* Wiley, Hoboken, New Jersey 2006, s. 93–101.

ni zasoby, nieefektywne zarządzanie. Aby zidentyfikować symptomy zagrożenia bankructwem niezbędny jest dostęp do wiarygodnych danych o przedsiębiorstwie np. sprawozdawczości. Wśród wielu źródeł informacji można wskazać rachunkowość i analizę finansową jego działalności.

Symptomy zagrożenia dla kontynuowania działalności przez jednostki gospodarcze mogą być bardzo różne. Istnieje więc potrzeba ich klasyfikacji. Z punktu widzenia rachunkowości jako źródło informacji o sytuacji finansowej przedsiębiorstw wyróżnia się podział zagrożeń dla kontynuowania działalności ze względu na ich charakter. Zgodnie z tym kryterium można wyróżnić dwie grupy zagrożeń: objawy o charakterze finansowym, objawy o charakterze niefinansowym[7].

Wśród czynników finansowych świadczących o słabnącej kondycji finansowej przedsiębiorstwa wyróżnić można m.in.: systematyczny spadek przychodów ze sprzedaży, powstanie i powiększanie się straty netto lub znaczące zmniejszanie się kwoty zysku netto, zmniejszającą się płynność finansową i związany z tym wzrost trudno ściągalnych należności i/lub nadmierne narastanie zobowiązań, powiększanie się zapotrzebowania na kredyty i pożyczki (zwykle krótkoterminowe) oraz zakłócenia w ich spłacie, pozyskiwanie środków na finansowanie bieżącej działalności przez dyskonto faktur i weksli, wzrost stanu produkcji niezakończonej oraz zapasu wyrobów trudno zbywalnych, występowanie przeterminowanych zapasów materiałowych i wadliwa ich struktura, wyprzedaż składników majątku trwałego po cenie niższej od wartości księgowej, utrzymujące się ujemne przepływy środków pieniężnych z działalności operacyjnej[8].

Wśród niefinansowych symptomów zagrożenia kontynuowania przez jednostkę działalności można wyróżnić m.in.: utratę podstawowych rynków zbytu czy głównego dostawcy, trudności kadrowe, zmiany technologiczne, procesy sądowe przeciwko jednostce, brak ubezpieczenia od skutków ryzyka lub zdarzeń losowych, niekorzystne zmiany legislacyjne (np. w zakresie prawa podatkowego).

Przyczyny upadłości przedsiębiorstw o charakterze ekonomicznym można podzielić na mikro- (endogeniczne) i makroekonomiczne (egzogeniczne). Przyczyny mikroekonomiczne tkwią w samym przedsiębiorstwie, a więc jego strukturze organizacyjnej, w systemie zarządzania oraz w systemie informacji ekonomicznej. Kierownictwo ma na nie wpływ w odróżnieniu do przyczyn makroekonomicznych, które są od przedsiębiorstwa niezależne. Egzogeniczne przyczyny upadłości przedsiębiorstw można podzielić na trzy grupy:

1) związane z sytuacją w branży (np. silna konkurencja w branży);
2) wynikające z krajowego otoczenia przedsiębiorstwa (np. recesja w gospodarce, duże zmiany kursów walutowych stóp procentowych, zmiany prawa gospodarczego i systemu podatkowego);

---

[7] E. Nowak: *Rachunkowość jako źródło informacji o sytuacji finansowej przedsiębiorstw w ocenie zagrożenia upadłością*. Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy, nr 2 (12), WSZiA w Zamościu 2008, s. 65.

[8] G. Gołębiowski, A. Tłaczała: *Analiza ekonomiczno-finansowa w ujęciu praktycznym*. Difin, Warszawa 2005, s. 157.

3) wynikające z sytuacji na świecie (np. zmiany gospodarcze i polityczne w innych krajach)[9].

Z porównania wyników badań zawartych w tabeli 1 wynika, iż zarówno przyczyny upadłości przedsiębiorstw, jak i ich hierarchia zmieniają się w czasie. W obydwu przedstawionych badaniach występują powtarzające się przyczyny upadłości, np. wysokie zadłużenie, błędne zarządzanie, lecz na różnych poziomach ważności. Wraz z zmianami otoczenia pojawiają się nowe przyczyny upadłości przedsiębiorstw, tj. agresywna (kreatywna) rachunkowość, postępujące procesy globalizacyjne i nasilanie się konkurencji.

Tabela 1

Porównanie przyczyn upadłości przedsiębiorstw

Badania pod kierunkiem S. Sudoła (okres badań 1990–2000)	Badania M. Szczerbak (okres badań 2000–2004)
1. Spadek popytu na wyroby przedsiębiorstwa	1. Słabości zarządzania
2. Nieumiejętne zarządzanie przedsiębiorstwem przez dyrektora	2. Ujemny wynik finansowy
3. Niedokonanie zmian w technologii wytwarzania w celu obniżki kosztów produkcji	3. Wysokie zadłużenie przedsiębiorstwa
4. Nadmierna baza produkcyjna	4. Wzrost zobowiązań, w tym przeterminowanych
5. Niedokonanie redukcji zatrudnienia	5. Błędna strategia
6. Brak niezbędnych zmian struktury produkcji dla rynku krajowego	6. Słabości i błędy w zarządzaniu należnościami, środkami pieniężnymi
7. Niska wydajność pracy	7. Wysoki wskaźnik dźwigni finansowej (zadłużenie/kapitał własny)
8. Wysokie zadłużenie przedsiębiorstwa	8. Wzrost zapotrzebowania na kredyty i pożyczki oraz opóźnienia w ich spłacie
9. Silna konkurencja zagraniczna	9. Brak odpowiedniej kontroli finansowej i audytu wewnętrznego
10. Nieskuteczność działań mających na celu przyciągnięcie obcego kapitału	10. Agresywna (kreatywna) rachunkowość
	11. Postępujące procesy globalizacyjne i nasilanie się konkurencji

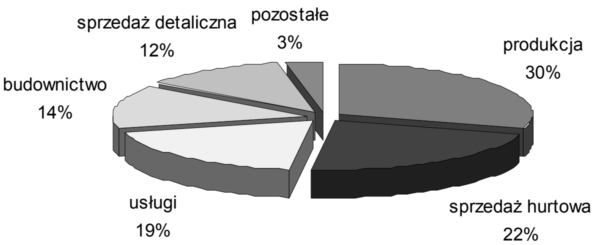
Źródło: za M. Szczerbak: *Przyczyny upadłości przedsiębiorstw w Polsce.* W: B. Prusak: *Ekonomiczne i prawne aspekty upadłości przedsiębiorstw.* Difin, Warszawa 2007, s. 44.

Przyczyny upadłości przedsiębiorstw według branż – przegląd dotychczasowych wybranych wyników badań

Dynamika nasilania się procesów upadłościowych w Polsce była powiązana m.in. z tempem rozwoju gospodarczego. Od 1998 roku następował stały wzrost liczby upadłości przedsiębiorstw w Polsce – do 1863 w 2002 roku. Wzrost liczby bankructw następował

[9] E. Nowak: *op.cit.*, s. 66–67.

z reguły w czasie zmniejszania się tempa wzrostu PKB, poprawa koniunktury skutkowała zmniejszeniem liczby upadłości. W wybranych krajach świata (np. USA, Kanada, Japonia, Francja, Holandia, Dania, Szwecja, Finlandia) zmniejszenie się wartości PKB o 1% prowadzi do wzrostu liczby upadłości od 3 do 10%[10]. W 2006 roku liczba upadłości w Polsce zmniejszyła się znacznie w porównaniu z rokiem 2002. W 2006 roku największa liczba upadłości miała miejsce w sektorze produkcyjnym. W sektorze tym zbankrutowało najwięcej firm zajmujących się produkcją wyrobów spożywczych i napojów oraz obuwia i odzieży. Duża liczna upadłości występowała również wśród przedsiębiorstw zajmujących się sprzedażą hurtową, jak również usługami (rys. 1).

Rys. 1. Bankructwa przedsiębiorstw w 2006 r. według branż

Źródło: A. Walczak: *Bankructwa firm w Polsce 2006*, http://www.egospodarka.pl/20001, Bankructwa-firm-w-Polsce-2006,2,39,1.html, 2007.

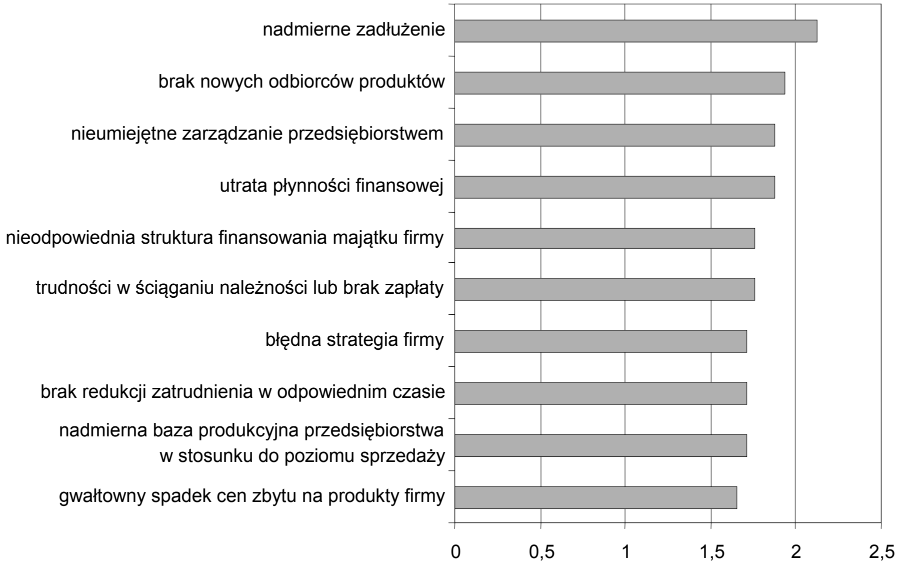
W przypadku przedsiębiorstw przemysłowych[11] najważniejszą przyczyną upadłości było nadmierne zadłużenie. Utrata płynności finansowej uplasowała się na czwartej pozycji w hierarchii. Charakterystyczne dla tej grupy przedsiębiorstw były dwie przyczyny, które nie miały tak istotnego znaczenia w przypadku upadłości przedsiębiorstw budowlanych i handlowych: nieodpowiednia struktura finansowania majątku firmy oraz nadmierna baza produkcyjna przedsiębiorstwa w stosunku do poziomu sprzedaży. W przypadku przedsiębiorstw produkcyjnych większość przyczyn miała endogeniczny charakter (rys. 2).

Z badań dotyczących przedsiębiorstw budowlanych województwa lubelskiego wynika, iż niedobór kapitału i większe zadłużenie kapitału własnego to główne powody niekorzystnej sytuacji finansowej tych podmiotów[12]. Na podstawie analizy wniosków o zgłoszenie upadłości przedsiębiorstw budowlanych wyróżniono następujące przyczyny bankructwa: wzrost VAT w budownictwie, kryzys gospodarczy w kraju i na rynku budowlanym, silna

[10] P. Brossard, P. Flanagan, U. Nöthel: *Global macroeconomic and insolvency outlook 2006–2007*. Euler Hermes 2006, s. 15.

[11] Zlokalizowanych w województwie warmińsko-mazurskim.

[12] M. Kowerski, J. Bielak, D. Długosz: *Zmiany kondycji finansowej małych przedsiębiorstw w województwie lubelskim w latach 2000–2006*. Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy, nr 2 (12), WSZiA w Zamościu, 2008, s. 98–99.

Rys. 2. Najważniejsze przyczyny upadłości przedsiębiorstw produkcyjnych

Źródło: M. Czeszejko-Sochacki: *Przyczyny upadłości przedsiębiorstw z rejonu województwa warmińsko-mazurskiego w latach 1999–2004*. W: B. Prusak: *Ekonomiczne i prawne aspekty upadłości przedsiębiorstw*. Difin, Warszawa 2007, s. 35.

konkurencja, wysokie koszty pracy, brak dostępu do kredytów inwestycyjnych. W przypadku przedsiębiorstw handlowych wśród głównych przyczyn wymieniono: kryzys polskiej gospodarki, spadek popytu, polityka kredytowa banków, agresywna konkurencja, rozwój sieci hipermarketów[13].

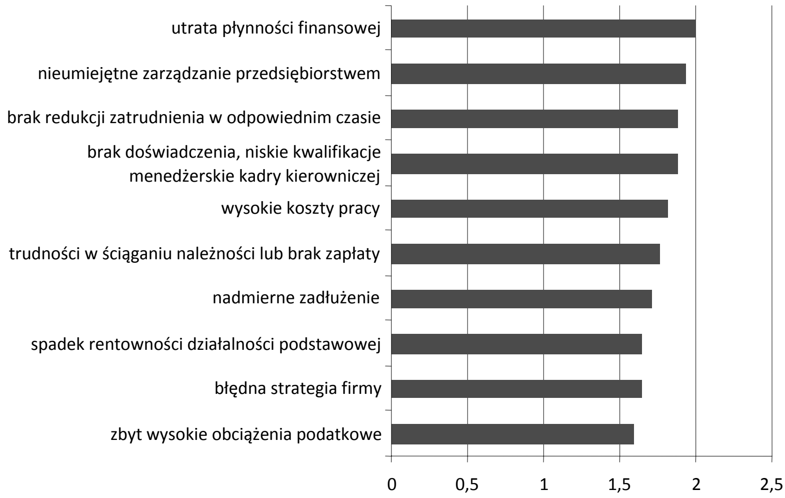
Według respondentów najważniejszą przyczyną upadłości przedsiębiorstw budowlanych[14] była utrata płynności finansowej. Warto podkreślić, iż większość wskazywanych przyczyn miała charakter engogeniczny, a więc kierownicy mieli na nie wpływ (rys. 3).

Związki między intensywnością występowania upadłości przedsiębiorstw a „wiekiem" i formą prawną przedsiębiorstw, wielkością firmy wyrażoną liczbą zatrudnionych oraz płcią przedsiębiorcy były przedmiotem badań prowadzonych przez M. Szczerbak[15]. W opracowaniu tym podjęto próbę zidentyfikowania przyczyn upadłości z branż najbardziej narażonych na ryzyko za pomocą ogólnopolskiego badania ankietowego przeprowadzonego wśród syndyków i nadzorców sądowych oraz analizy dokumentacji sądowej przedsiębiorstw postawionych w stan upadłości[16]. Z badań tych wynika, że tylko 8% re-

---

13 M. Szczerbak: *Przyczyny upadłości przedsiębiorstw w Polsce.* W: B. Prusak: *op.cit.*, s. 50.
14 Zlokalizowanych w województwie warmińsko-mazurskim.
15 M. Szczerbak: *Przyczyny upadłości przedsiębiorstw w Polsce*. W: B. Prusak: *op.cit.*, s. 37–74.
16 *Ibidem*, s. 37.

spondentów wskazało na wpływ „wieku" przedsiębiorstwa na intensywność upadłości. Odmienne wyniki badań w tym zakresie przedstawiła D. Hadasik[17]. Według E. Mączyńskiej ponad połowa nowo powstających przedsiębiorstw bankrutuje w ciągu 4 lat. Kolejne 30% upada w ciągu 10 lat. Pozostałe wprawdzie funkcjonują, ale często nie wykorzystują efektywnie zasobów i nie osiągają satysfakcjonujących wyników[18].

Rys. 3. Najważniejsze przyczyny upadłości przedsiębiorstw budowlanych

Źródło: M. Czeszejko-Sochacki: *op.cit.*, s. 33.

Z liczby prowadzonych przez syndyków spraw upadłościowych wynikało, że przeważająca ich część dotyczyła spółek z o.o. Związane było to m.in. z możliwością korzystania przez właścicieli tych spółek z przywileju ograniczenia odpowiedzialności za zobowiązania spółki do wysokości wniesionego przez nich kapitału, co sprzyjało zwiększaniu kapitału poprzez finansowanie zewnętrzne, co w konsekwencji mogło prowadzić do niewypłacalności. Według respondentów najważniejszą przyczyną upadłości była wielkość firmy (72% wskazań). Ten fakt decydował o wysokości narastających zobowiązań wobec pracowników oraz ZUS-u i budżetu państwa. W dalszej kolejności wskazywano lokalizację firmy. Czynnik ten miał największe znaczenie dla przedsiębiorstw handlowych i usługowych[19].

[17] D. Hadasik: *Upadłość przedsiębiorstw w Polsce i metody jej prognozowania*. Zeszyty Naukowe, Prace habilitacyjne nr 153, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1998, s. 44–46.

[18] *Ekonomiczne aspekty upadłości przedsiębiorstw w Polsce*. Red. E. Mączyńska. Materiały i Prace Instytutu Funkcjonowania Gospodarki Narodowej. T. XCII, SGH, Warszawa 2005, s. 13.

[19] M. Szczerbak: *op.cit.*, s. 39.

Podsumowanie

Na podstawie analizy informacji zawartych w artykule można stwierdzić, że:

1) zarówno przyczyny upadłości przedsiębiorstw, jak i ich hierarchia zmieniają się w czasie;
2) większość przyczyn upadłości w odniesieniu do przedsiębiorstw produkcyjnych i budowlanych miała charakter endogeniczny, a więc zarządzający mieli na nie wpływ;
3) z badań prowadzonych przez M. Szczerbak wynika, iż tylko 8% respondentów wskazało na wpływ „wieku” przedsiębiorstwa na intensywność upadłości. Mogło to wynikać z tego, iż nowo powstałe firmy w początkowej fazie funkcjonowania posiadały wystarczający kapitał niezbędny do przetrwania. Zjawisko to można wyjaśniać także ewolucją zmian zachodzących w otoczeniu przedsiębiorstwa.

REASONS OF INSOLVENCY OF ENTERPRISES IN POLAND

Summary

This article presents economic aspects of insolvency of enterprises in Poland. On the basis on literature the Author pointed out main classifications of reasons of enterprises insolvency, as well as chosen scientific research results in this field. The Author also focused on causes of production and real-estate market companies.